

УДК 811.161.2:372.8

О. А. ЛУЦЕНКО (канд. філол. наук, доц.)
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО ВИШУ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Розглянуто зміст і співвідношення понять «мовна компетенція», «мовленнєва компетенція», «компетентність». З'ясовано особливості формування мовної компетенції у студентів українського технічного вишу. У структурі мовної компетенції виділено фонологічну, лексичну, граматичну, орфографічну компетенції. Визначено рівні розвитку мовної компетенції: низький, середній і високий. Акцентовано увагу на реалізації компетентнісного підходу в підготовці майбутніх фахівців технічного вишу. Проаналізовано сучасний етап розробки дослідженої проблеми в теорії та практиці навчання української мови у вищому навчальному технічному закладі.

Ключові слова: мовна компетенція, мовленнєва компетенція, компетентність, структура мовної компетенції, компетентнісний підхід.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасні вимоги до професійної підготовки студентів ставлять перед вищою школою нові завдання, одним з яких є формування мовної компетенції майбутнього фахівця. Мовна компетенція – це засвоєння, усвідомлення мовних норм, що склалися історично у фонетиці, лексиці, граматиці, орфоєпії, семантиці, стилістиці, та адекватне їхнє застосування в процесі використання певної мови. «Мовна компетенція – інтегративне явище, що охоплює цілу низку спеціальних здібностей, знань, умінь, навичок, стратегій і тактик мовної поведінки, установок для успішного здійснення мовленнєвої діяльності в конкретних умовах спілкування» [6, с. 5–6].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає в з'ясуванні особливостей формування і розвитку мовної компетенції у студентів технічного вишу на заняттях з української мови за професійним спрямуванням. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: 1) з'ясувати зміст термінів «мовна компетенція», «мовленнєва компетенція», «компетентність»; 2) встановити співвідношення понять «мовна компетенція» / «мовленнєва компетенція»; 3) проаналізувати структуру і рівні розвитку мовної компетенції; 4) охарактеризувати сучасний стан розвитку досліджуваної проблеми; 5) виявити особливості формування мовної компетенції студентів технічного вишу на заняттях з української мови за професійним спрямуванням.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Актуальність дослідження зумовлена концептуальними положеннями і державними вимогами щодо реформування мовної освіти в Україні (Конституція України, Закон «Про освіту», Закон про мови в Україні), спрямованими на підвищення загальної мовної і мовленнєвої культури громадян. Модернізація мовної освіти в Україні актуалізує компетентнісний підхід до навчання державної мови. Компетентнісна модель навчання української мови на сучасному етапі розвитку набуває суспільної значущості, а тому потребує осмислення й розгляду пов'язаних із нею питань. Викликають інтерес питання, пов'язані з мовною компетенцією студентів технічного вишу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Незважаючи на актуальність такого напрямку роботи, українською лінгводидактикою він досліджений недостатньо. У методичній та лінгводидактичній літературі увага приділяється розробленню загальних методик формування мовної компетенції студентів (Л.Барановська, Л.Головата, Л.Лучкіна, Т.Рукас, та ін.), проблемам формування мовленнєвої культури (Н.Бабич, О.Беляєв, А.Коваль, М.Пентилюк, В.Мельничайко та ін.), ідеям комунікативно-діяльнісного підходу до навчання мови (О.Беляєв, М.Вашуленко, І.Гудзик, В.Мельничайко та ін.). Прийоми засвоєння термінології згадуються побічно, розроблено окремі види робіт з професійною термінолексикою (Н.Костриця, Л.Лучкіна, В.Михайлюк, Т.Рукас, Н.Тоцька, Я.Януш).

Термін «компетенція» був уведений у науковий обіг американським лінгвістом Н. Хомським для позначення здатності породження мовлення. Під компетенцією Н. Хомський розумів можливість

людини продукувати і розуміти необмежену кількість правильних у мовному відношенні речень і вважав, що в її основі лежать засвоєні людиною мовні знаки і правила їх поєднання.

Більшість дослідників зосереджує свою увагу на таких елементах мовної компетенції, як національно-мовна свідомість, мовні здібності, мовне чуття, мовний смак тощо [4, с. 18–19; 5, с. 45–56]. Потрібно зазначити, що компетентнісний аспект формування національно-мовної особистості недостатньо вивчений у вітчизняній лінгводидактиці. Так, в ОКХ зазначається, що зміст курсу „Українська мова за професійним спрямуванням” формує комунікативну мовленнєву, мовну, соціокультурну і діяльну компетенції особистості студента.

Н.О. Епіхіна визначає місце компетенції та компетентності у структурі особистості. Автор називає орієнтир для визначення компетенції як загальної характеристики особистості. Вона виділяє чотири підструктури в цій динамічній функціональній концепції. Перша формується шляхом виховання, друга – навчанням, третя – вправами, четверта – тренуванням [2, с. 30–43].

Виклад основного матеріалу. Компетентність – це комплексна характеристика особистості, яка вбирає в себе результати попереднього психічного розвитку: знання, вміння, навички, креативність (здатність творчо вирішувати завдання: складати творчі розповіді, малюнки і конструкції за задумом), ініціативність, самостійність, самооцінку, самоконтроль. Компетентність має вікові характеристики, які розглядаються як орієнтовні показники розвитку особистості на кожному віковому етапі, базисні характеристики компетенції певного виду діяльності (мовленнєвої, художньої, пізнавальної, музичної, конструкторської тощо). Якщо компетенція трактується як задана норма, вимога до підготовки фахівця, то компетентність розглядається як сформована якість, результат діяльності, «надбання» студента.

Мовна компетенція – це засвоєння, усвідомлення мовних норм, що склалися історично у фонетиці, лексиці, граматиці, орфоєпії, семантиці, стилістиці, та адекватне їхнє застосування в процесі використання певної мови.

Мовленнєва компетенція - це вміння адекватно й доречно практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо). Мовна і мовленнєва компетенція – нероздільні, адже вміння говорити (мовленнєва компетенція) базується на граматичних, лексичних та фонетичних знаннях та навичках (мовна компетенція). У структурі мовної компетенції виділено фонологічну, лексичну, граматичну, орфографічну компетенції.

Фонологічна компетенція – знання звукової системи мови, наголосу, ритміки, інтонації, засобів фонетичної організації мовлення, і вміння користуватися ними у процесі спілкування. Лексична компетенція – знання словникового складу мови. Граматична компетенція – знання граматичних елементів мови. Орфографічна компетенція – знання символів, що використовують під час створення писемного тексту, а також вміння їх розпізнавати і відображати на письмі. Основним показником рівня сформованості мовної компетенції є наявність або відсутність мовних помилок.

З одного боку, мовна компетенція особистості є характеристикою її професійної культури, з іншого боку – пов'язана з її становленням. Як стверджують науковці П.В. Растяннікова, Л.А. Петровська, Ю.М. Жукова, мовна компетенція є складником комунікативної компетенції [3, с. 58]. Комунікативна компетенція – комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, вміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування.

Визначено рівні розвитку мовної компетенції: низький, середній і високий. Низький рівень характеризується оволодінням базовими мовними навичками, базовими основами граматики та опануванням загальнопрофесійної лексики; середній – умінням продукувати і репродукувати професійно орієнтований мовний матеріал; високий – володінням навичками зв'язного мовлення з використанням специфічних лексичних одиниць у діалогічному і монологічному мовленні на професійну тематику.

І. П. Дроздова у своєму дослідженні виходить з того, що „метою викладання української мови в технічному закладі має бути не тільки і не стільки ознайомлення з мовою ділової документації у курсі “Ділова українська мова” та специфікою мови наукової літератури (термінологія, навички реферування та анотування), а формування у студентів практичних навичок мовленнєвої діяльності (як усної, так і письмової форм), що є особливо важливим в умовах відсутності україномовного середовища східного регіону України” [1, с. 14]. Мовлення сучасного українського студентства демонструє численні вади. Це пояснюється недостатньою грамотністю, низькою культурою мовлення, впливом довоколишніх мов, повільно зростаючим соціальним престижем української мови, неоднаковим використанням рідної мови в різних частинах України.

Більшість українських технічних вищих навчальних закладів обмежуються викладанням української мови за професійним спрямування протягом одного – двох семестрів, що не забезпечує достатньої лінгвістичної підготовки майбутніх фахівців. Досягти високого рівня мовленнєвої компетенції випускників вищої школи можна лише за умови розширення блоку мовних курсів і забезпечення безперервної поетапної мовної освіти студентів протягом усього терміну навчання.

Компетентнісний підхід до навчання мови, спрямований на розвиток базових предметних компетенцій мовної особистості студента, передбачає створення внутрішніх мотивів, що визначають готовність його до такої навчально-пізнавальної діяльності, в основі якої лежать компетентності; формування розуміння суті мовних компетентностей як мети-результату мовної освіти. Оволодіння основами будь-якої професії розпочинається з системи загальних і професійних знань, тобто опанування фахівцем професійного мовлення – галузевої фразеології та термінології, що допоможе при навчанні у ВНЗ. Продуктивність засвоєння термінів та їх активне використання в усному та писемному українському фаховому мовленні багато в чому залежить від відповідної системи підготовчих вправ.

Ефективним є поєднання вправ як репродуктивного характеру, що виконують ознайомлювальну функцію, так і творчих, що сприяють активному самостійному використанню термінологічної лексики відповідно до виробничої ситуації. З-поміж великої кількості репродуктивних вправ ефективним є використання наступних:

- дати усно тлумачення фаховим термінам українською мовою;
- дібрати терміни до запропонованих визначень;
- скласти термінологічний словник до тексту з фахового підручника, давши пояснення термінам.

Вправи творчого спрямування повинні бути складнішими і передбачати більшу самостійність студента при їх виконанні, наприклад:

- за допомогою словника доберіть до термінів синоніми, складіть з них пари, введіть терміни-синоніми в речення, враховуючи відтінки їх значень;
- за допомогою словника доберіть до термінів антоніми, складіть з ними речення;
- складіть усне висловлювання фахового спрямування, використовуючи професійну термінологію;
- складіть діалог виробничої тематики, насичений вашою фаховою термінологією;
- прочитайте текст, виправте терміни, що вжиті з невластивим для них значенням.

Висновки за результатами дослідження, перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Реалізація компетентнісного підходу у підготовці майбутніх педагогів передбачає відбір і деталізацію освітніх компетентностей як за навчальними предметами, так і за ступенем підготовки; розробку технології їх впровадження у навчально-виховний процес вищого навчального закладу. Подальших досліджень потребує проблема моніторингу цих новоутворень на різних етапах підготовки фахівця.

Виявлено, що ефективність формування автономного механізму українського мовлення залежить від того, наскільки чітко студенти розрізняють мовні засоби російської й української мов, тобто наскільки диференціюють дві мовні системи. Крім того, ефективність розвитку вмінь спілкуватися українською мовою залежить від мовного середовища, в якому перебуває молодь (вдома, у навчальному закладі та поза ним).

Отже, опанування у вищій мові спеціальності — це засвоєння передусім наукового стилю як функційного різновиду національної літературної мови в межах обраної галузі знань, зокрема нормативних зразків наукових текстів на всіх рівнях їх ієрархічної організації, а також формування навиків й умінь з таких актуальних видів професійної мовленнєвої діяльності, як продукування та компресія наукової інформації за фахом у вигляді плану, тез, конспекту, анотації, реферату, рецензії, повідомлення, доповіді, курсової роботи, наукової роботи, статті тощо. А оскільки термінологія — найголовніший, постійний і визначальний компонент наукового стилю мови, то саме стан розвитку національної літературної мови визначає нормативність сучасної термінології як найрухомішої, найдинамічнішої і найінформативнішої частини лексики мови спеціальності.

Матеріали проведеного дослідження проблеми формування мовної компетенції студентів-нефілологів дозволяють висунути у подальшому ряд питань, вирішення яких сприятиме розв'язанню проблеми наступності у формуванні мовних умінь і навичок між школою та вищим навчальним закладом.

Список використаної літератури

1. Дроздова І. П. Формування мовної компетенції у студентів технічних спеціальностей вищих навчальних закладів Східної України (на матеріалі курсу ділової української мови): автореф. дис... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / І.П. Дроздова. – К., 2001. – 20 с.
2. Епихина Н.О. Обогащение языковой компетенции студента в образовательном процессе вуза: дис... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / Н.О. Епихина. – Красноярск, 2001. – 192 с.
3. Жукова Ю.М. Диагностика и развитие компетентности в общении / Ю.М. Жуков, Л. А. Петровская, П.В. Растянников. – Киров, 1990. – 104 с.
4. Кучерук О. Уміння – передусім (Компетентнісний підхід до формування національно-мовної особистості школяра) / О. Кучерук // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2008. – № 10. – С. 18–24.
5. Пентиліук М.І. Культура мови і стилістика / М.І. Пентиліук. – К.: Вежа, 1994. – 348 с.
6. Склярєнко Н. К. Сучасні вимоги до вправ для формування іншомовних мовленнєвих навичок та вмінь / Н. К. Склярєнко // Іноземні мови. – 1999. – № 3. – С. 3–7.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2013

Е. А. Луценко

ГВУЗ «Донецкий национальный технический университет»

Формирование языковой компетенции у студентов технического вуза на занятиях по украинскому языку профессиональной направленности

В статье рассмотрено содержание и соотношение понятий «языковая компетенция», «речевая компетенция», «компетентность». Выявлены особенности формирования языковой компетенции у студентов украинского технического вуза. В структуре языковой компетенции выделены фонологическая, лексическая, грамматическая, орфографическая компетенции. Определены уровни развития языковой компетенции: низкий, средний и высокий. Акцентировано внимание на реализации компетентностного подхода в подготовке будущих специалистов технического вуза. Проанализирован современный этап разработки исследованной проблемы в теории и практике обучения украинскому языку в высшем техническом учебном заведении.

Ключевые слова: языковая компетенция, речевая компетенция, компетентность, структура языковой компетенции, компетентностный подход.

Ye. Lutsenko

Donetsk National Technical University

Formation of Linguistic Competence of the Students of Technical Universities during the Classes of the Ukrainian Language of Professional Orientation

The paper considers the content and the ratio of the concepts of "linguistic competence", "speech competence", "competence". The peculiarities of the linguistic competence of students of technical universities in Ukraine are analyzed. The analysis of the basic concept "competence" shows that it is treated in two ways: competence as a given rule, a requirement for specialist training and competence considered as the prevailing quality, the result of the learning activity of the student. Linguistic competence is assimilation, comprehension of language norms that have developed historically in phonetics, vocabulary, grammar, pronunciation, semantics, stylistics, and adequate use of them in a specific language. Speech and linguistic competences are inseparable because the ability to speak (speech competence) is based on grammatical, lexical and phonetic knowledge and skills (linguistic competence). The structure of linguistic competence includes phonological, lexical, grammatical, and spelling competences. The levels of linguistic competence (low, medium and high) are defined. The low level is characterized by mastery of basic language skills, grammar and general professional vocabulary. The middle level is characterized by the ability to produce professionally oriented language material, the high level corresponds to ability of using specific lexical units in dialogue and monologue speech on professional topics. It is revealed that the effectiveness of the mechanism of the formation of autonomous Ukrainian speech depends on how well students distinguish language means in Russian and Ukrainian languages, how they differentiate the two language systems. In addition, the efficiency of developing skills to communicate in the Ukrainian language depends on the language environment in which the young people are placed (at home, at school and out of it).

Key words: linguistic competence, speech competence, competence, structure of linguistic competence, competence approach.